

Sz. Király Júlia

Gárdonyi Géza és Eger

*„...Mindenki lehet egrivé, aki a hazáját úgy szereti,
mint akik itt születtek...”*

Gárdonyi Géza

„Életemben ide nyújtották nekem azokat a rózsákat, amelyeket csak halotti szemfödlemre várhattam volna, ez a nagy és nemes adomány megerősít engem lankadó munkabírásomban és szent fogadalmakra kötelez. Munkálkodok tovább az Istentől nekem osztott szerszámmal – holtomig – a nemzet művelődéséért és Egerért.”¹

Ezek a sorok akkor íródtak, amikor Gárdonyi Gézát a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választották. Eger város közgyűlése úgy határozott, hogy a Takács utca nevét Gárdonyi Gézára módosítják. Így köszönte meg az író a városnak az elismerést.

„A pokol kapujából kerültem az Isten közelébe: az egri sánc tetejére”² – írja Gárdonyi Egerbe költözéséről.

A városhoz nem kötötték jó emlékek. Tanítóképzős korában élt itt nagy nélkülözések közepette kosztos diákként inkább édesapja, mint saját elhatározásából. Érdekes, hogy első évben éppen magyar nyelvből buktatta meg őt Répássy János tanár, aki az utóvizsgán a következő mondattal javította kettesre a nyelvtanjegyet: „– Fiam! Te belőled sohse lesz nagy ember, de a kenyeredet azért meg tudod keresni.”³ (Később Répássy professzor ezt élete legnagyobb gyalázatának nevezte.) A Magazin utcai Borcsa szálló se volt a diákvagyak netovábbja. Se elmélyülésre, se nyugalomra nem volt alkalmas a hely. A második évben választott tündérparti lyukban ugyan egyedül lehetett, de ott se fűtés, se hely nem akadt a komoly munkára. A harmadéves állapotokat így írja le: „Mostani állapotom ez: III. éves képezdész vagyok. Antalfi Pálnál van szállásom, élelmezésem és mosásom. Szegény vagyok, mint a templom egere, de azért vidám és megelegedett és mint eddig voltam, könnyelmű.

Az érsektől kapok havonta 8 forintot, conditióm (gyermeket tanítok) van 5 forintom. Ez képezi (!) havonkinti jövedelmemet. Antalfi úrnak fizetek havonkint 11 forintot. Nekem marad kettő, abból akarok ruhát szerezni, könyvet, írószereket venni, abból früstökölök, uzsonnázok és fedezem különféle költségeimet.

Isten majd megsegít.”⁴

¹ OKOS MIKLÓS 1963. 44.

² Emlékkönyv Gárdonyi Géza születésének 100. évfordulójára

³ GÁRDONYI JÓZSEF é. n. 45.

⁴ GÁRDONYI JÓZSEF é. n. 53.

Gárdonyi egri otthona

Eger kiválasztása sokkal inkább véletlen műve lehetett, mint az emlékek vonzása. Tudomásunk van arról, hogy Gárdonyi több városban járt, néhány ingatlant is megnézett többek között Leányfalun, Szegeden, Dunaharasztin, a Svábhegyen. Véletlen látogatást tett Egerben, amikor meglátta a kis házat. A fia, József így ír erről:

„Gárdonyi azidőben már elvagyódott Pestről, s mintha a masinája érezte volna ezt a vágyakozását, együtt indultak valami kellemes vidéki fészek fellelésére, kutatására... ki tudja merrefelé kalandozott Gárdonyi a gépével ház-nézni, mikor egyszer eszébe ötlött:

– Elnézek én egyet Egerbe is. Elmegyek! Egyszer Isten igazában belakok abban a városban, ahol annyit koplaltam, fázlódtam, sanyarogtam. Megörökítem lencsémel azokat a helyeket, miken ifjúságom szenvedéssel átvergődött. Indult, robogott. Lekapta gépével a Borcsa néni házát kívül-belül. Az öreg Lyceumot, a tündérparti kamralakását és a sánci kulipintyót, a legutolsó menedékhelyet Antalfyéknál, ott, a mai Gárdonyi fakeresztje tövében. S ahogy végiglépett a Sáncon, sok kutyaugatás és apró gyermekszemek kíváncsiskodó fejforgatása kíséretében, kilökken a Sándor-bástya mellett a dombtetőre. Gyönyörű táj. A távolban a Mátra. A mélyben, mint valami óriás fészekben a fehérpelyhek, sokasodnak a házak, egymás hegyén-hátán, rendszertelenül.

– Hogy nem látta ő ezt diákszemmel ezt a szépséges panorámát?”

Élete vége felé már letisztultak az emlékek, s egy újságírónak így nyilatkozott Egerbe költözéséről: „Valamikor réges-régen sokat küszködtem, nyomorogtam ebben a városban. Aztán elkerülve innen sorsom jobbra fordult, s hogy pénzhez jutottam, elhatároztam, hogy eljövök ide – magyarán mondva – jóllakni. Elégtelt venni a szenvedéseimért. Ekkor történt egy délutáni sétám alkalmával, hogy amint felfelé jöttem az úton, egy öreg anyókat pillantottam meg, akit azután meg is örökítettem fényképező masinámmal. Ez az anyóka talán Sors néne lehetett, mutatta meg számomra a kis házikót s a napsütéses őszi délutánon a fülembé sügta: Lásd, ezzel foglak kiengesztelni, ez lesz a te jövődöbéli otthonod, ahol megszületik majd lelkedben sok tarka mese, amit ezer éve gyűjtöttem.”

Sokat vándorolt már korábban is, folytatva a családi hagyományokat. De egyre időszödő édesanyját nem hagyhatta a városi élet zajában, fiáról is egyedül kellett gondoskodnia, s lassan körvonalazódtak életvitelének főbb elemei. Szakítani akart addigi vándorló életmódjával, végleges otthont akart építeni, ahol tanulással, olvasással és munkával töltheti idejét, miközben családját is nyugodt biztonságban tudhatja. Anyagi életének alakulása is arra kényszerítette, hogy elköltözzön Pestről. Egyrészt a *Pokol-körkép* című sikertelen vállalkozásból kifolyólag attól kellett tartania, hogy a hitelezők a valóban felelős üzlettársak adósságait is tőle akarják majd behajtani, és

az eljárás zavarában elveszítheti nagy áldozattal megszerzett könyvtárát. Másrészt ekkor már rendelkezett annyi készpénzzel, hogy vidéki házat vásároljon, s letelepedhessen. Sokan félremagyarázták ezt a lépését a kortársak közül. Azt gondolták, hogy Gárdonyi menekült. A későbbi évek kemény munkája cáfolja ezt. Gárdonyi a vidéki magányban tudott kiteljesedni igazán, így tudott alkotni, maradandót létrehozni. Lelkét felemésztette volna a fővárosi tülekedés, művei nem születhettek volna meg más közegben. Ő ezt hamar felismerte, s legközelebbi barátai is elfogadták.

Gárdonyi megtalálta Egerben azt, amit keresett. Békességre, nyugalomra lelhetett, ugyanakkor ontotta magából írásait, sorra valósíthatta meg, önthette formába ötleteit, témáit. Elfogadta Egert, és Eger is elfogadta őt.

A ház, mielőtt Gárdonyi tulajdonába került volna, meglehetősen rossz állapotban volt. Valamikor bormérés működött benne. A ház két utcai ablaka előtt vezetett út, ahol a környező falvakból érkezett fuvarosok meg tudtak állni. Az épület mögött konyhakert, körülötte pedig szőlő volt. Északról a Mártonffy rét határolta. A sánc alatti völgy üres volt, sehol nem állt ház. A Takács utca 24-es számú volt az egyetlen épület. Hóhérdombnak is nevezték ezt a helyet, bizonyára a városból kiszorítottan élő hóhér lakhelye lehetett, vagy éppen itt ontottak ki életeket. Majdnem a házig húzódik a romos Bolyki-bástya, s a közelében látható a Zárkándy-bástya. A ház előtt állva el lehet látni egészen a magas délnyugati falakig, a Tömlőc-és a Föld-bástyaig. Jó időben a Mátra csúcsa is szépen kivehető volt.

„– A ház semmit sem ér, de a fekvése megfizethetetlen! – Ez a véleménye Gárdonyinak az egri házról.”⁵ Az író 1896. október 10-én írta ezeket a gondolatokat édesanyjának, aki aztán úgy gondolta, ha fiának kedves a hely, eladja szőlősgyöröki házát, s annak az árából megvehetik a kívánt ingatlant. 750 forintos vételár fejében hosszú huzavona után 1897 februárjában sikerült nyélbe ütni az üzletet, megtörtént a vásárlás. (A szőlészgazda tulajdonostól Gárdonyiék megtudták, hogy jelentős adósság terheli a házat. A vételár tulajdonképpen ezt az adósságot rendezte.) A ház elég roszkatag állapotban volt, az író édesanyja azért panaszkodott, hogy sok partot kell majd megmásznia, de a panoráma, az egri vár közelsége megfogta Gárdonyi lelkét. A család az édesanya irányításával hozzá is látott a ház felújításához. Az első köveket a család egy-egy tagja helyezte el, közé téve néhány papírpénzt is. A hagyomány szerint így biztosították azt, hogy a házra a későbbiekben is bőséges áldás hulljon. A ház falát körben megmagasították, új faszindelyes tetőt készítettek. Járda épült a ház elé, s kikerülhetett az édesanya kedves padja is. Hársfákat is telepítettek a ház köré. A pitvarba tettek több könyvet, a festőárvány és néhány bútordarab kíséretében. A balra nyíló szoba az íróé lett. Itt háló- és dolgozószobát rendeztek be. A jobbra nyíló szoba a mamáé és a két fiúé lett. A konyha is itt kapott helyet, az író édesanyja itt főzött. 1897 júniusában aztán meg is kezdhették a költözést.

⁵ GÁRDONYI JÓZSEF é. n. 3.

Néhány hónap után azonban tarthatatlanná váltak az állapotok. Sajnos, nem fértek, s az író által oly áhított csendet, nyugalmat nem találhatta ilyen körülmények között. Kapóra jött, hogy a szomszédos szőlő eladó lett. Erre először a család tehenének, Szegfűnek építettek istállót. Az író azonban meggondolta magát, s úgy döntött, hogy inkább új lakást épít a családjának. Fokozatosan üvegverandás, nagy konyhás, ebédlős, kétszobás ház állt a tervezett istálló helyén. Az író tehát egyedül rendezkedhetett be a kisebb házban. Megcserélte szobáit, s a város felé néző, zajosabb szoba lett a háló, a hátsó szoba pedig a dolgozószoba, ahol tízezer kötetes könyvtárának is bőven volt hely. Hamarosan megépülhetett az íróasztal feletti üveglak is. Azonban a város felszűrődő zaját és a ház előtti események hangjait nem tudta teljesen kirekeszteni. Kérelemmel fordult Eger városához, hogy megvásárolhassa a ház előtti területet. Hosszas huzavona után ajándékba kapta a kérdéses részt. Éppen Törökországban tartózkodott, amikor meglepte őt a jó hír. Ezért késve jelenhetett meg az író köszönő levele az Egri Híradóban.⁶ Gárdonyi ebben áldotta „azt a szívdobbanást, amely megállította a várromok felett és itt tétette le vele végleg a vándorbotot.” A bővítéseknek ezzel még nem volt vége. Megvásárolt a háza feletti területből három hold szőlőt, több mint száz négyszögölt a Mártonffy rétből, majd – már 1907-ben, annak örömeire, hogy kimondták Csányi Molnár Máriával megkötött házasságának felbontását – övé lett az Eger határában lévő Savós nevű harmincholdas birtok is. Itt volt domb, völgy, rét, fenyves, nyaraló és gyümölcsös is. Régi álma, a Gárdonyi kúria bontakozhatott így ki. A Mártonffytól vásárolt földön botanikus kertet telepített. Európai útjairól, többek között Törökországból, Franciaországból hozott növényeket honosított meg. Hatalmas fenyők, tuják és egyéb díznövények között sétálhatott esténként, virágait, cserjéit saját maga ápolta.⁷ Házának környezete hamarosan megszépült, mindig ezrével virágoztak a növények, madarak csicseregtek, csend és béke ülte meg otthonát. Falut teremtett magának a városban. A lakóházához közelebb eső kert volt a virágos kert, mélyebben feküdt a gyümölcsös és az úgynevezett sétakert. A két rész között szintkülönbség volt, ezen a helyen kőfalat épített. A bokrok között és az utak mentén szobrok álltak. Mitológiai alakok, a magyar történelem hősei. (Bem és Jókai szobra is itt állt.)⁸

A ház körülbelül húsz méter hosszú lehetett, teljes hosszán tornác állt. Ha esett az eső, az író itt pipázgatott, sétálgatott, s többnyire itt születtek ötletei, témái is.

⁶ GÁRDONYI JÓZSEF é. n. 41–42.

⁷ OKOS MIKLÓS 1963. 37. (Okos Miklós információit a környéken élőkkel folytatott beszélgetésekből szerezte)

⁸ KOROMPAI JÁNOS 1967. 282–283.